

Лінгвістична семантико-текстуальна експертиза як спосіб вирішення питань щодо встановлення ознак розпалювання ворожнечі

Марія Михайленко

судовий експерт, Український науково-дослідний інститут спеціальної техніки
та судових експертиз Служби безпеки України, м. Харків, Україна,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8564-6841>, e-mail: m19m10a2000@gmail.com

Розглянуто лінгвістичну семантико-текстуальну експертизу як ефективний спосіб ідентифікації та фіксації ознак мови ворожнечі в сучасному публічному дискурсі. Акцентовано, що в умовах розвитку інформаційного простору мова ворожнечі набуває нових форм. Семантико-текстуальний підхід дає змогу виявляти не лише окремі агресивні лексеми, а й глибинні смислові механізми, що формують ворожі ідеї, негативні стереотипи та прагматичні настанови. Визначено основні критерії, за якими здійснюється експертне встановлення мови ворожнечі: локалізація об'єкта спрямування, негативна атрибуція, приниження, атомізація та поляризація соціальних груп. Зауважено, що особливу роль у виявленні відіграє прагматичний аналіз ефекту висловлювання — його потенційної здатності спричиняти деструктивні соціальні наслідки.

Ключові слова: лінгвістична експертиза; мова ворожнечі; семантико-текстуальний аналіз; негативна атрибуція; поляризація.

Еволюція медіакомунікацій і радикалізація публічного простору справляє самобутній вплив на побутування феномена мови ворожнечі (далі — *МВ*). Так, здебільшого останню маскують під свободу вибору, висловлювання, аргументуючи її гостроту чіткою ідеологічною позицією, однак мова ворожнечі завжди має наслідки, що загрожують соціальній стабільності. Зазначене вище природно увиразнює стрижневу роль лінгвістичної семантико-текстуальної експертизи як достовірного, відтворюваного й науково обґрунтованого способу локалізації та фіксації ознак злочинної риторики.

Семантико-текстуальний підхід закономірно є базою для локалізації *МВ*, що узгоджується з панівною сьогодні думкою науковців щодо потреби не лише у фіксації атомізованих

мовленнєвих актів, лексем, а й аналізу всього тексту як *структурованого смислового конструктора*. Відповідне розуміння лінгвістичної експертизи (далі — *ЛЕ*) зумовлює актуалізацію окресленого підходу, у межах якого інтегровано аналіз значень мовних одиниць і реконструкцію комунікативних інтенцій автора, а також впливу (ефекту) на аудиторію.

Отже, у межах *ЛЕ* текст, своєю чергою, є об'єктом ґрунтового смислового аналізу: зокрема, наріжним каменем такого дослідження є розуміння того, що зміст (смісл) висловлювання не тотожний буквальному значенню слів, які воно містить. Тут ідеться про актуалізацію контексту вживання, реалій, лакун, а також логіко-семантичних зв'язків між частинами аналізованого тексту, наявних

пресупозицій, імплікатур, інтенційних моделей і комунікативних меж, інтертекстуальних зв'язків та ін.

Так, будь-яка лексема є контекстуально зумовленою: до прикладу, якщо в офіційній риториці «ухилянт» має відверто негативне позначення, то в межах інтернет-дискурсу воно варіюється. Відповідно, говоримо про широкий спектр його актуалізації: від агресивної риторики влади, а також нейтрального позначення, до відверто позитивного, глузливого. В останньому випадку це може бути елементом інформаційних кампаній рф з підриву авторитету, довіри до української влади. Зазначене вище репрезентативне щодо базових елементів ЛЕ: зокрема, у ній ураховують *тип дискурсу* (політичний, публіцистичний, художній, побутовий тощо), *жанрову самобутність* (коментар, допис у соціальній мережі, слоган тощо) і *ситуаційну параметризацію комунікації* (адресат, контекст мовлення: коментар щодо певної події, прес-конференція в межах передвиборчої кампанії і т. ін.) [1].

Тож на перше місце виходять саме *сміслові механізми розпалювання МВ*, що передусім детермінують локалізацію прагматичних і семантичних віх, які, своєю чергою, виформовують деструктивне сприйняття певної групи або індивіда. Назвемо головні з них: а) *узагальнююча атрибуція*, яка полягає в проєктуванні на спільноту негативних рис її окремих представників (до прикладу: «вони погано розуміють», «жоден з них не пішов на роботу» тощо); б) *етнічно марковані оціночні конструкції*, суть

яких у певній (у нашому контексті — негативній) оцінці особи із вказівкою на її етнічну належність за допомогою актуалізації етнонімів, стереотипів або мовних маркерів (до прикладу: «латиноси не хочуть працювати», «це в їхній крові» тощо); в) *пресупозиція та умовиводи*, покладений смисл яких більшою мірою репрезентує логіку відчуження, навіть без актуалізації експліцитно ворожої лексики (до прикладу: «америка для американців», «їх тут забагато» тощо); г) *групова номінація*, базована на знеціненні та/або стигматизації (до прикладу: «орда», «рашисти», «секта» тощо); д) *риторичні питання, іронія та/або абсурд*, які є формою імпліцитного негативного ставлення (до прикладу: «Що їм тут треба?», «Чия це країна?» тощо). Показово, що названі мовні елементи мають самобутню параметризацію в структурі висловлювання, продукуючи деструктивні впливи, спричиняючи й посилюючи ворожість і сприяючи формуванню негативного образу певних спільнот або осіб [2].

Провідним під час проведення дослідження є **критеріальний підхід щодо лінгвістичної фіксації ознак ворожнечі**. Так, поміж відповідних лінгвістичних мірил назвемо:

- 1) *локалізацію об'єкта / об'єктів (адресованої соціальної групи)*. Природно, що стрижневою ознакою МВ є спрямованість агресивної риторики, пов'язана з маркуванням певної спільноти за етнічними, національними, расовими, релігійними й іншими ознаками. Водночас

висловлювання не обов'язково має містити точну назву такої групи / спільноти: можливі метонімічні або описові заміни (до прикладу: «східняки», «по-наїхали», «ухилянти» тощо). Відповідно, завдання експерта у цьому разі — однозначно встановити наявність чіткого адресата висловлювання (зокрема, локалізованої, упізнаної за певною ознакою групи), а не абстрактного чи індивідуального суб'єкта;

- 2) *ознаки негативної атрибуції та приниження*. Закономірно, що релевантним у цьому випадку є встановлення також *негативної атрибуції*, яка полягає в приписуванні спільноті негативних якостей, які спричиняють її подальше відторгнення. Поміж складників такої атрибуції: а) *оцінювальна лексика*, у якій присутні ознаки зневаги, ворожості, приниження соціального або морального статусу (до прикладу: «недорозвинені», «невдячні», «брудні» тощо); б) *узагальнення*, у межах якого риси члена переносять на всю спільноту або групу (до прикладу: «всі вони такі», «вчити немає сенсу», «недорозвинені» тощо); в) *порівняння з об'єктами або речами*, які мають негативний символічний потенціал (до прикладу: «вони — паразити», «ці люди — вірус», «треба різати як свиней» тощо); г) *запечення суб'єктності*, що зде-

більшого виявляється у втраті зазначеною вище спільнотою права на свободу думки та ін. (до прикладу: «ім тут не місце», «їх думка нічого не варта», «вони — порожнє місце» тощо). У такий спосіб негативну атрибуцію переважно реалізовано за допомогою риторики дегуманізації, що нівелює права таких спільнот у соціальному просторі;

- 3) *семантичну настанову на атомізацію* (відчуження) представників таких спільнот, яка виявляється в поляризації. Так, МВ репрезентує зазначену вище класичну дуалізацію онтологічної реальності, виформовуючи її опозиційно (до прикладу: «Я» («Ми») / «Він» («Вони»), «Свій» («Свої») / «Чужий» («Чужі») тощо). Водночас вони набувають гіперболізованих, загрозливих ознак: до прикладу, в агресивній риториці рф українці є «бандерівцями», «людожерами» та ін.

Природно, що така агресивна риторика базована на рівні: а) *модальної оцінки* (до прикладу: «україни не здатні бути самостійними» тощо); б) *гібридних інтерпретаційних конструкцій* (до прикладу: «їхні цінності несумісні з традиційними цінностями, за які ми боремось» тощо); в) *виключення із соціокультурного (морального, правового, етичного та ін.) простору* (до прикладу: «вони не можуть бути серед нас» тощо) [3]. Отже, спостерігаємо питому властивість МВ, яка полягає в семантич-

ній ретрансляції ідеї онтологічної ієрархії в системі координат, де «Він» («Вони») утрачають, власне, право на існування (легітимацію, повноту людського статусу).

Під час ЛЕ особливу увагу звертають на: а) дієслівні форми (до прикладу, «понаїхали», «позахоплювали»); б) драматизацію та/або ескалацію опису подій (до прикладу, «боїмось вийти з дому, аби не бусифікували», «переселенці крадуть робочі місця»); в) потенційні заклики до певних ворожих (деструктивних) дій, які порушують внутрішню цілісність суспільства (навіть завуальовані; до прикладу, «це потрібно зупинити», «скільки можна терпіти», «це не наша влада»).

Зазначимо, що в межах ЛЕ відповідна прагматика засвідчує наявність потенційного комунікативного ефекту, який здатний спричинити деструктивні соціальні наслідки. Отже, користування валідними лінгвістичними критеріями дає змогу налагодити механізм виявлення текстів, у яких уміщено жорстку полеміку, від таких, де системно плекають мовленнєву агресію. Так, експертний висновок базовано саме на системному, глибокому аналізі текстових даних, а не на локальній присутності певних формальних слів або фраз, які містять МВ.

Таким чином, ЛЕ є ефективним, надійним, валідним і репрезентативним

засобом виявлення та документування мовних форм МВ. Продуктивність полягає в здатності до фундаментального аналізу структури висловлювання: зокрема, глибинних смислових і прагматичних механізмів впливу на аудиторію. У цьому контексті ЛЕ доцільно позиціонувати питомим складником забезпечення балансу між свободою слова й захистом суспільства від руйнівних інформаційних практик (зокрема, мовної агресії).

Перелік джерел посилання

1. Стежко Ю. Г. Лінгвоекотологія конструкцій публіцистичних текстів (аналіз наративних практик). *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2025. Т. 36 (75). № 1. Ч. 2. С. 318—324. DOI: 10.32782/2710-4656/2025.1.2/51 (дата звернення: 10.11.2025).
2. Швелідзе Л. Д. Твіт як мовленнєвий жанр українського та американського політичного дискурсу: лінгвопрагматичний аспект. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2020. Vol. VIII (70). Is. 235. Pp. 36—39. DOI: 10.31174/SEND-Ph2020-235VIII70-09 (дата звернення: 10.11.2025).
3. Бабенко В. С. Українська рефлексія церемонії нагородження «Оскар» у 2024 році як прояв національної суб'єктності в світовій наративній матриці. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2024. Т. 35 (74). № 2. Ч. 2. С. 137—145. DOI: 10.32782/2710-4656/2024.2.2/22 (дата звернення: 10.11.2025).